उपशास्त्री II 11-10-2020

संस्कृतसामान्यम् ।

अनिवार्यप्रथमपत्रम् ।

कृतप्रत्यय ।

1. ण्यत् प्रत्यय → जिस धातु के अन्त में ऋ स्वर वर्ण हो अथवा हल् यानि व्यञ्जन वर्ण अन्त में हो, तो ऐसे धातुओं के साथ ण्यत् प्रत्यय का विधान देखने को मिलता है। ण्यत् प्रत्यय धातु के साथ जुड़ने पर धातु की उपधा में स्वर वर्ण की वृद्धि हो जाती है।
जैसे → ऋ का आर्। अ का आ।
उदाहरण →
√कृ + ण्यत् = कार्यः, कार्या, कार्यम्।
√पठ् + ण्यत् = पाठ्यः, पाठ्या, पाठ्यम्।
√पच् + " = पाच्यः, पाच्या, पाच्यम्।
√पच् + " = पाक्यः, पाक्या, पाक्यम्।
√वच् + " = वाच्यः, वाच्या, वाच्यम्।
" + " = वाक्यः, वाक्या, वाक्यम्।
√त्यज् + " = त्याज्यः, त्याज्या, त्याज्यम्।

2. यत् प्रत्यय से बने शब्द → पायः, पेया, पेयम्। देयः, देया, देयम्। नेयः, नेया, नेयम्। दृश्यः, दृश्या, दृश्यम्। प्रणम्यः, प्रणम्या, प्रणम्यम्। जेयः, जेया, जेयम्। ग्रन्थः, ग्रन्थी, ग्रन्थम् आदि।

11-10-2020

डॉ० निर्मल कुमार झा (सं० प्राचार्य)
रा० उ० सं० महावि० सुखसेना, पूर्णियाँ।

संस्कृतसामान्यम् । उपशास्त्री I 11-10-2020
अनिवार्यप्रथमपत्रम् ।

संस्कृतानुवादः ।

1. वह घोड़े पर चढ़कर आया → सः अश्वमारुह्य आगतः। सः अश्वादागतः ।
2. वृक्ष से पत्ता गिरता है → वृक्षात् पत्रं पतति ।
   वृक्ष से दो पत्ते गिरते हैं → वृक्षात् पत्रे पततः ।
   " " पत्ते गिरते हैं → वृक्षात् पत्राणि पतन्ति ।
   वृक्षों से पत्ते गिरते हैं → वृक्षेभ्यः पत्राणि पतन्ति ।
3. उड़द के खेत में घोड़े को बाँधता है → माषेषु अश्वं बध्नाति ।
4. सबमें आत्मा है → सर्वस्मिन् आत्मा अस्ति ।
5. ईश्वर सब में व्याप्त है → आसकलाद् ब्रह्म ।
6. वह गाँव तक जाता है → सः आग्रामात् गच्छति ।
7. वह गाँव जाता है → सः ग्रामं गच्छति ।
8. वह महल पर चढ़कर देखता है → सः प्रासादमारुह्य पश्यति । सः प्रासादात् प्रेक्षते ।
9. छात्र अध्ययन से जी चुराता है → छात्रः अध्ययनात् प्रमाद्यति । पराजयते वा ।
10. गुरु से विद्या सुनी → गुरोः विद्यां श्रुतवान् ।
11. वह घर से विद्यालय पढ़ने जायेगा → सः गृहात् विद्यालयं पठनाय गमिष्यति ।
12. माता से बढ़कर मातृभूमि है → मातुः गुरुतरा मातृभूमिः ।
13. वह घर से बाहर गया → सः गृहात् बहिर्गतः ।
14. धन से बढ़कर विद्या है → धनात् विद्या गरीयसी ।

11-10-2020

डॉ॰ निर्मल कुमार झा (स॰ प्राचार्य
रा॰ उ॰ सं॰ महावि॰ सुखसेना, पूर्णियाँ

संस्कृतसाहित्यम् । शास्त्री 11-10-2020

छन्दविचारः ।

प्रश्नः → अधोलिखिते पद्ये छन्दनिर्णयं कुरुत ।

" एको रसः करुण एव निमित्तभेदा-
द्भिन्नः पृथक्पृथगिवाश्रयते विवर्तान् ।
आवर्तबुद्बुदतरङ्गमयान्विकारा-
नम्भो यथा सलिलमेव तु तत्समग्रम् ॥ "

उत्तरम् →

पद्यस्य प्रथमचरणे यगणादिनिर्णयः →

एको रसः करुण एव निमित्तभेदा -
S S । S । । । S । । S । S S
तगण भगण जगण जगण गुरु गुरु

अस्मिन् पद्ये शक्वरी छन्दस्य भेदः वसन्ततिलका छन्दः अस्ति। अस्य छन्दस्य अंतिमो वर्णः गुरुः भवति। चतुर्दशस्य वर्णस्य तगणादिक्रमः अस्ति - तगण, भगण, जगण, जगण तथा द्वौ गुरु ।

लक्षणमस्ति → " उक्ता वसन्ततिलका तभजा जगौ गः । "
। S । S । । । S । । S । S S

अयं श्लोकः भवभूतिरचितस्य उत्तररामचरितस्य नाटकस्य तृतीयाङ्कस्य सप्तचत्वारिंशततमः ।

(signature) 11-10-2020

डॉ० निर्मल कुमार झा (स० प्राचार्यः)
रा० उ० सं० महावि० सुखसेना, पूर्णियाँ